

Дорогі друзі.

Ваша пропозиція написати рецензію на передбачувану публікацію **А.С. Івченка** «Синагоги України» схвилювала і збентежила мене. Ну, який з мене рецензент? Та ще з такого питання. Виховання, яке я отримав турботами радянської влади, ніякої культурно-історичної чи сімейно-етнічної бази для нормальної самоідентифікації радянського єврея не надавало, і навіть саме існування такої самоідентифікації не передбачалася. Про що ж тут говорити? У той час навіть слова такого «єврей» у радянському лексиконі не було. Замість нього використовувалися слова-замінники: *безродні космополіти, агенти «Джойнт», лікарі-отруйники, вбивці в білих халатах, валютні спекулянти, розкрадачі соціалістичної власності* і т. д., і т. д. Після 1967 року додалося ще одне, загрозливо-викриваюче, – «ізраїльські агресори». Народ усі ці фокуси правильно розумів – кого і навіщо влада викриває і кого має на увазі.

З тих пір усе, що хоч якось пов'язане з поняттям «єврейський» (негласним, табуйованим, забороненим), сприймається моєю свідомістю як знак, як сигнал, що вимагає негайного, пильного, особливого інтересу й уваги.

Все це я говорю, щоб хоч якось пояснити, чому ж, незважаючи на абсолютні невідповідність і невідповідність (не історик я, не антрополог, не соціолог і навіть не гуманітарій), душа моя все-таки обізвалася на рукопис **А.С. Івченка**, і я взявся писати відгук на нарис «Синагоги України».

Мені (неосвіченому і непосвяченому) публікація Івченка сподобалася, і я проковтнув її з жадібністю. І перечитав ще раз. І ще раз. А коли радісне збудження від першого знайомства трохи спало, раптом почали спливати у свідомості різні попутні думки та враження, з якими життя, звичайно ж, мене зводить і зіштовхує. Так згадалося мені, що був я зовсім недавно на семінарі в Єрусалимському університеті, де обговорювалося питання історії і архітектури синагог України. Знайшов свої записи – дійсно, доктор **Володимир Левін** доповідав «про сучасну єврейську політику та архітектуру синагог» (так це звучить у майже дослівному перекладі з іврити).

У моїй пам'яті від цієї доповіді залишилося не багато – схеми і ескізи зовнішнього вигляду та внутрішнього оздоблення синагог (в основному, на Волині). Навіть не фотографії, а графічні реконструкції за збереженими залишками: за радянської влади в Україні синагог не будували, а на колишніх польських землях теж мало що збереглося. Зайшов, звичайно ж, у Гугл – і на запит «синагоги України» негайно отримав цілий спектр свіжих публікацій. Багато з них дуже схожі на публікацію Івченка. Дуже шкода, що в Івченка зовсім немає посилань на використану літературу та джерела (у нас, у технарів, так не прийнято).

А втім публікація Івченка відрізнялася від інших і була для мене, в деякому сенсі, навіть відкриттям: там вперше (для мене) майже в кожному описуваному випадку вказані сьгоднішні спадкоємці і власники історичного майна. Чому саме це зачепило мою увагу? Та тому, що для мене це сьгодні одне з найболючіших питань. У кінці ХХ століття єврейський радянський народ покинув місця свого бага-

товікового перебування і відправився в новий вихід – із царства Червоного Фараона. Хто відбував в Ізраїль (власне, заради цього-то всі заходи і починалися), а хто далі по світу – в Америку, Німеччину, Австралію, Південну Африку і т. д. Щось прихопили з собою (чеські серванти, книжкові полиці з підписними виданнями, хутряні шапки і хутряні обрізки на коміри з оторочками). Більш капітальні атрибути свого існування забрати з собою, звичайно ж, не могли. Посуд, меблі, книги – що не могли відвезти – роздавали чи розпродали. Квартири, кладовища, рідні могили з надгробками – цього вже точно з собою забрати не могли, це все залишили. Бабин Яр, наприклад. Або Дробицький Яр. Або Змієву Балку. Або Берковецький цвинтар у Києві. Про синагоги тоді й мови не було: радянська влада їх давно вже зруйнувала і розграбувала, а що залишилося – оприбуткувала і пристосувала для своїх потреб, так що і згадувати вже було нікому і ні про що.

Але в 1991 році радянська влада впала, і на пострадянському просторі почалася велика епоха приватизації. І ось тут-то вся моя печаль і починається, і місця собі не знаходить. Івченко в цьому не винен, він лише (на відміну від інших авторів, які пишуть на цю тему) дав мені можливість відчутти масштаб і розмах проблеми.

Івченко абсолютно справедливо зазначає, що єврейське населення України зменшилося з 840 тис. в 1959 р. до 103 тис. в 2001 р. [1]. І далі продовжувало скорочуватися – до 93 тис. в 2006 р. [2]. І десь уже зовсім недавно я бачив цифру 80 тис. Івченко описує 25 єврейських синагог. На мій запит у Гуглі я отримав і інші цифри – більше 800 (наприклад, в [3]). Що ж це виходить? Кілька тисяч чоловік єврейської національності, які незрозуміло чому залишилися в Україні, раптом стають володарями історичної спадщини єврейського народу, що колись проживав тут? Та, звичайно ж, ні. Івченко докладно описує, хто фактично володіє і управляє всім цим майном (і за це йому велике спасибі). Це нерідко навіть і не громадяни України. Це представники дрібних релігійних громад, які осіли в США, котрі вороже налаштовані до сіонізму і держави Ізраїль, а також до більшості єврейського населення Америки, яке відноситься до реформістського і консервативного напрямків іудаїзму, а вони – суперправедники і ультра-ортодокси. Ось ці сумнівні представники єврейського народу і є сьгодні організаторами і натхненниками духовного життя залишків українського єврейства і хранителями-розпорядниками його історичних матеріальних цінностей.

Не знаю, як Вам, але мені ця ситуація дуже не подобається. Маючи певне відношення до долі Бабиного Яру і заклопотаний тим, що сьгодні діється навколо історичної пам'яті Бабиного Яру, я колись уже пояснював свою позицію щодо цього питання [4]. Я вважав і вважаю, що в нинішній ситуації держава Ізраїль або держава Україна, разом або кожна окремо, повинні бути спадкоємцями і розпорядниками цінностей, залишених єврейським народом в Україні.

Ця думка не нова і не оригінальна: переглядаючи інтернет-матеріали з цього питання, я натрапив недавно на статтю **Й. Зісельса** [5], де прочитав буквально таке:

«У листопаді 1992 року **Е. Бронфман** підписав меморандум з міністром фінансів Ізраїлю **Авраамом Шохата**. Меморандум підкреслював зацікавленість держави Ізраїль в реституції єврейської власності. У ньому було зазначено, що Ізраїль вважає себе єдиним законним спадкоємцем єврейської власності в Центральній і Східній Європі, як общинної, так і приватної. Зазначений документ повністю ігнорував прямих спадкоємців майна – сучасних місцевих єврейських громад».

Коли **В. Зеленського** обрали Президентом України, першими до нього заявилися фантомні представники фантомних єврейських громад і виклали йому свої вимоги. І Зеленський їх прийняв – а куди ж йому подітися? Він

повинен демонструвати всьому світові нові віяння і новий порядок в Україні.

В Ізраїлі про покинуту єврейську спадщину, про запущені єврейські кладовища, про забутий Бабин Яр (і багато інших Ярів і братських могил) пам'ятати нікому і ніколи: тут теж іде такий переділ державної власності та історичної спадщини, що несміливій людині приткнутися ніде і краще взагалі не потикатися.

Ось так і живемо. Спасибі Андрію Івченку, що змушує хоч іноді задуматися. ■

Всім привіт.

Ваш **Амік Діамант**,

м. Кір"ят-Оно, Ізраїль, 4 червня 2019 р.

Література

1. Андрій Івченко. Синагоги України. Світогляд. № 3. С. 48-57 (2019) (рукопис, предоставленная редакцией).
2. Йосиф Зисельс, Динамика численности еврейского населения Украины, <http://www.demoscope.ru/weekly/2007/0303/analit02.php>
3. Синагоги України, Матеріал з Вікіпедії — вільної енциклопедії, https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%B8%D0%BD%D0%B0%D0%B3%D0%BE%D0%B3%D0%B8_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8
4. Амік Діамант, Каким быть Мемориалу в Бабьем Яре, Мы Здесь, № 574, 18-29 Сент. 2018 <http://www.newswe.com/index.php?go=Pages&in=view&id=10191>
5. Йосиф Зисельс, Реституция еврейской собственности в Украине: постановка вопроса, 16.10.2009, <http://jewseurasia.org/page18/news14007>

НАМ ПИШУТЬ

Цей неймовірний художник **Микола Арндт** малює крейдою на плоскій поверхні так, щоб надати їм три виміри!

Він народився в містечку Гаврилов Посад Івановської області в 1975 році, навчався в Юр'єв-Польському педагогічному коледжі на художньо-графічному відділенні. 10 років працював у Іванові, а в 2006 році переїхав з родиною до Німеччини. Зараз мешкає в Марбурзі (Гессен), викладає живопис у приватній школі і співпрацює з рекламними агентствами і галереями.

Популярність до нього прийшла після участі у 2009 році у фестивалі малюнка на асфальті в німецькому місті Гельдерн, де його 3D-тигр користувався колосальним успіхом.

Микола Арндт продовжує брати участь у фестивалях вуличного мистецтва по всьому світу, застосовуючи свою особливу техніку 3D-мистецтва (<https://www.pinterest.ca/pin/403212972866753129/>). ■

Олександр Габович

Київ, 10 листопада 2019 р.

